

Fiskgjusen i Skåne 2001

The status of the Osprey Pandion haliaetus in Scania in 2001

Fiskgjusen utlystes till riksinventeringsart 2001 av SOFs forskningskommitté. Senast arten inventerades rikstäckande var 1971 då landets totala bestånd uppskattades till cirka 2000 par. Troligtvis var detta en underskattning. I mitten av 1990-talet uppskattades den svenska populationen till 3400-4100 par, vilket skulle utgöra drygt 40% av det totala europeiska beståndet (Svensson m.fl. 1999).

I Skåne häckar fiskgjusen huvudsakligen i den norra skogsklädda delen av landskapet och framför allt i anslutning till näringsfattiga klarvattensjöar. Fiskgjusen är upptagen på den skånska "rödlistan" som sällsynt. Det innebär att arten för närvarande inte är akut hotad eller sårbar men är i riskzonen på grund av populationens ringa storlek (Jönsson 1995).

I samband med tärninventeringen 1991 genomfördes också en räkning av fiskgjuse i stora delar av Skåne. Beståndet uppskattades till cirka 60 par (Gierow 1992), vilket var en markant ökning från sjö- och småvatteninventeringen 1978-1981, då cirka 30 par påträffades (Karlsson 1983). Sedan dess har nyetableringar skett på flera håll samtidigt som gamla häckningsplatser har övergivits. Endast ett fåtal rapporter kommer in genom den årliga spontanrapporteringen och det var därför av stor vikt att specialinventera arten igen.

PATRIK OLOFSSON & PATRIC CARLSSON

Inventeringens genomförande

Där fiskgjusen finns häckande eller bedömdes vara möjlig som häckande kontaktades de lokala fågelklubbarna och kommunornitologerna. Dessa tog på sig att genomföra inventeringen och författarna fungerade som samordnare. Upprop publicerades i Anser 1/2001 samt i lokalklubbarnas tidsskrifter under våren. Inventeringarna riktades i första hand mot de lokaler där det konstaterades häckande fiskgjuse vid inventeringen 1991 men i de flesta områden har också andra potentiella lokaler besökts.

Metodiken var enkelt formulerad. Lämpliga lokaler skulle besökas i slutet av april för att konstatera påbörjad häckning och därefter ytterligare en gång i början av juli för att kon-

trollera häckningsresultat. För att erhålla ett bra inventeringsresultat har dock många lokaler besökts betydligt fler gånger. Fiskgjusen är ganska svårinventerad då det förekommer att boplatserna ligger på betydande avstånd från favoritfiskevattnet.

Bofynd krävdes för att konstatera säker häckning och tillfälliga observationer under häckningstid av fiskande fåglar har som regel antagits vara icke häckande fåglar och har utslutits ur resultaten. Dock har några enstaka par tagits med som möjliga häckare om fåglarna visat upp beteende som tyder på häckning.

Av intresse var också att samla in uppgifter om häckningsresultat samt vilket trädslag eller annan boplatz som gjusarna valt.

Resultat och diskussion

Eftersom det fortfarande finns ett visst hot mot fiskgjusen från bland andra äggtjuvar så har vi valt att inte publicera en komplett lista över samtliga häckningslokaler. I stället har vi i tabell 1 valt att redovisa paren kommunvis. Då flera häckningssjöar ligger i två, eller i vissa fall tre, kommuner så har det i några fall varit svårt att exakt ange boplatsens kommuntillhörighet. I dessa osäkra fall har vi valt att placera paret i den kommun som har störst andel av häckningssjön. Sammanställningen i tabellen ska därför ses som översiktlig.

Sett i ett längre perspektiv så är det uppenbart att de skånska fiskgjusarna har ökat markant de senaste decennierna. Från ett 30-tal par under slutet av 1970-talet till ett 60-tal par 1991. Huruvida fiskgjusepopulationen har ökat ytterligare fram till idag är svårt att säga. Sannolikt finns det ett mörkertal i inventeringarna såväl 1991 som 2001 men frågan är hur stort detta är. Inventeringen 1991 var i första hand inriktad på tärnor och följaktligen besöktes inte alla potentiella fiskgjuselokaler. Vidare finns några anmärkningsvärda "luckor" i 1991 års resultat. Exempelvis noterades inga häckande fiskgjusar i Örkel-lunga kommun detta år.

Även inventeringen 2001 är något ojämn kvalitetsmässigt. Vissa områden är mera noggrannt inventerade medan andra betydligt mer översiktligt. Dessutom väljer fiskgjusen ibland att häcka på betydande avstånd från vatten. Hur vanligt detta är i Skåne är svårt att säga men endast några få sådana häckningar har kunnat konstateras. Trots de ovan nämnda förutsättningarna så kan vi med utgångspunkt från tabell 1 se vissa tendenser.

Om vi utgår från medelvärdet i intervallen för resultaten 1991 och 2001 så finner vi att de skånska fiskgjusarna har ökat med 17,5%. Även med bakgrund av att det finns ett varierande mörkertal mellan de båda åren så pekar inventeringen 2001 på en fortsatt positiv trend för fiskgjusen i Skåne.

Största beståndsökningen har noterats i det skånska utbredningsområdets södra och sydöstra gränsland. Flera nya par har tillkommit i

Flygg gjuseunge i bo, Kristianstads Vattenrike.
Foto: Patrik Olofsson/N.

Bild på föregående sida. Flygande fiskgjuse.
Foto: Patrik Olofsson/N.

nordöstra Skånes södra sjöområde med nya par i Oppmannasjön och de grunda slättsjöarna i Kristianstads Vattenrike. På den senare lokalen har etableringarna skett på konstgjorda boplatser. I området kring Immeln, längre upp i nordöstra Skåne, verkar beståndet stabilt. Även om fler par har konstaterats häcka i Immeln några år mellan inventeringarna så

Tabell 1. Den skånska fiskgjusepopulationens utbredning i olika kommuner 1991 och 2001.

Kommun	1991	2001
Kristianstad	9-11	14-15
Bromölla	3	2
Lönsboda	3	3-4
Osby	4	1-2
Ö. Göinge	6	5
Hässleholm	13	15-16
Höör	1	2-3
Hörby	0-2	2-3
Perstorp	1	2
Klippan	1-2	2
Örkellunga	0	6
Ängelholm	6-8	3-4
Sjöbo	1	0
Totalt	48-55	57-64

Fiskgjuse landar på konstgjort bo i Kristianstads Vattenrike.
Foto: Patrik Olofsson/N.

beror årets resultat (4 par) sannolikt på att det finns en tendens till att fåglar har flyttat ut till andra omgivande sjöar.

Gjusepopulationen i Ivösjön (6 par 1991 och 5 par 2001) ser även den stabil ut men med bakgrund av att sjön hyste 8-9 par vid en lokal inventering 1998 och 7 par 1999 så är denna "stabilitet" skenbar. Orsaken till den drastiska nedgången 2001 är oklar. Vid inventeringen 2001 påträffades flera av de tidigare bebodda bona intakta och nedgången kan därför inte förklaras av bobrist (Olofsson 1999).

Ringsjöbygden är det andra området där en ökning kan skönjas. Dels har något par tillkommit vid själva Ringsjön och dels har några fåglar etablerat sig i de omgivande skogarna.

Hässelholms och Ö. Göinge kommuner hyser med sina cirka 20 par en stor del av de skånska fiskgjusarna och resultatet från inventeringen tyder på att beståndet är stabilt. En stor del av häckningslokalerna från 1991 har dock övergivits och nyetableringar i andra sjöar har kommit till 2001. Något generellt mönster kan dock inte noteras. Under inventeringen 2001 hittades bland annat nya par i skogsmark långt ifrån vatten och man kan nog på goda grunder anta att de båda skogs- och sjörika kommunerna gömmer flera oupptäckta par.

Det sammantagna resultatet från de nordvästskånska kommunerna visar på ungefär samma, eller något fler par än 1991. I Rösjöholmsområdet har antalet par halverats, men

ökningen från 0 till 5 par i Örkelljunga kommun är troligtvis skenbar. Det bör här också nämnas att flertalet av fiskgjuseparen i "Pers- torpsområdet" ligger i Hässelholms kommun.

Det enda område där en möjlig minskning konstaterats är i Osby och Lönsboda kommuner, men med tanke på områdets storlek och karaktär så avspeglar resultatet troligen snarare ojämn rapportering än en reell tillbakagång.

Sammanfattningsvis så pekar inventeringen således på att den skånska fiskgjusepopulationen fortsätter att utvecklas i positiv riktning. Med utgångspunkt från resultatet 2001 så understiger det skånska beståndet sannolikt inte 70 par, vilket skulle innebära en genomsnittlig ökning på över 4% årligen sedan sjö- och småvatteninventeringen 1978-1981.

Häckningsframgång och boplatssval

I samband med inventeringen 2001 önskade vi även få in häckningsresultat samt val av boplatssval. Något större material vad gäller boplatssval kom inte in men som väntat så väljer de flesta fiskgjusar att häcka i tall. Även gran, al och asp rapporterades som boträd och av ovanligare boplatser kan nämnas en stor sten,

Tre gjuseungar i bo, Kristianstads Vattenrike. Foto: Patrik Olofsson/N.

telemast, kraftledningsstolpe samt konstgjorda bon på trebent träställning.

När det gäller häckningsresultat så inkom totalt 45 rapporter. Totalt lyckades 34 häckningar (76%) men siffror på antalet ungar finns bara från 20 av dessa. Sammanlagt rapporterades 28 ungar (1,4 ungar/par) vilket är en relativt låg siffra men med tanke på materialets begränsade omfattning så kan inga långtgående slutsatser dras. Det kan dock vara intressant att jämföra resultatet med en sammanställning som gjorts av gjusarnas häckningsframgång på Västkusten 1968-1997, som visar på 1,87-2,11 ungar/lyckad häckning (Andersson m.fl. 1998).

Orsaker till ökningen

I ett längre tidsperspektiv kan vi anta att minskad förföljelse har inverkat positivt på populationens storlek. Det verkar som att vi människor har haft lättare att acceptera den vackra fiskspecialisten och arten har inte förföljts med samma hänsynslöshet som exempelvis hökarna och örnarna.

En viktig orsak till att fiskgjusen ökat väsentligt sedan 1970-talet är troligtvis att an-

vändningen av en rad miljögifter, främst bekämpningsmedlet DDT förbjöds. Indirekt minskar DDT fåglarnas förmåga att bilda tillräckligt tjocka äggskal. Kalkning för att motverka försurningen i sjöarna och den resulterande ökningen av fiskbestånden är möjligen ytterligare en förklaring till fiskgjusens ökning.

Hotbild

I nuläget är det mest påtagliga hotet mot fiskgjusen störningar från friluftslivet i bonas omedelbara närhet. Många av de nordskånska sjöarna utnyttjas intensivt för sportfiske, bad, kanoting och vattenskidåkning.

Även om kunskapen och förståelsen har ökat för våra rovfåglar det senaste seklet så sker det fortfarande både medvetna och omedvetna ingrepp. Det torde väl vara få människor som idag skjuter fiskgjusar men indirekt så kan fåglarna påverkas som exempelvis i april 2001 då ett boträd vid en sjö strax norr om Immeln sågades ner mitt under pågående ruvning.

Under inventeringsåret 2001 fick vi även bevis för att fiskenät kan utgöra en fara för gjusarna. I Hässleholms kommun, påträffades en gjuse död efter att ha fastnat i ett garn. Upphittaren skickade den omärkta fågeln genom polisens försorg till Ringmärkningscentralen och ville veta hur gammal den var samt

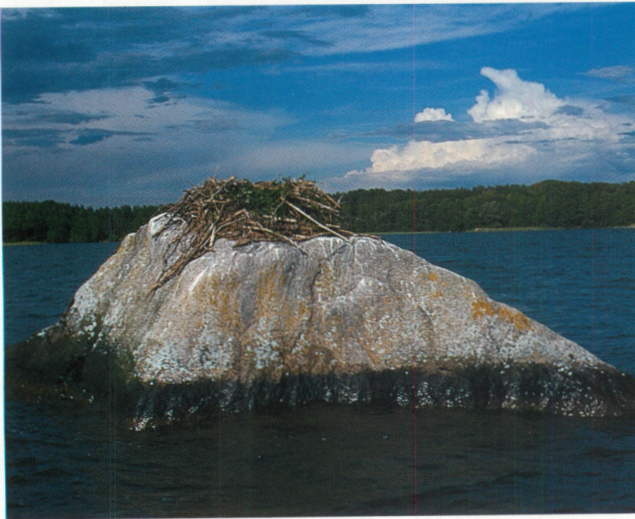
Av ovanligare boplatser kan nämnas en stor sten, telemast, kraftledningsstolpe samt konstgjorda bon på trebent träställning. Här ses bo i kraftledningsstolpe och på sten. Foto: Patrik Olofsson/N.

Tack

Ett stort tack till er alla som inventerat eller lämnat uppgifter och till kommunornitologer och lokalklubbar för sammanställning av inventeringsresultat.

Referenser

- Andersson, T., Dahlgren, T., Johansson, D. och Lagerblad, S. 1998. Trettio år med fiskgjuse - en sammanställning av arbetet med bobyggnad, inventering och ringmärkning av fiskgjuse i mellersta Halland, västra Småland och södra Västergötland. Fåglar på västkusten, nr.1.
- Ekberg, B. & Nilsson, L. (red) 1994. Skånes Fåglar - idag och i gången tid. Del 1. Signum Lund.
- Gierow, M. 1992. Fiskgjusen ökar, storlommen minskar. - Anser 31: 267-268.
- Jönsson, P.E. 1996. Hotade och sällsynta fåglar i Skåne - en regional "rödlista". - Anser 34: 245-264.
- Karlsson, J. 1983. Häckande fåglar i Skånes sjöar och småvatten. - Anser 22: 149-161.
- Olofsson, P. 1999. Fiskgjusen i Kristianstads vattenrike och Ivösjön.

varifrån den kom. Dessutom begärde han 400 kr i ersättning för förstört nät.

På längre sikt kan förurningen av sjöarna vara ett allvarligt hot. Ökar förurningen innebär den en minskad fiskproduktion och ett utdöende av förurningskänsliga arter. Kalkningsverksamheten i Skåne under de senaste decennierna kan vara en viktig förklaring till fiskgjusens ökning sedan 1970-talet. Det är viktigt att kalkningarna fortsätter i samma omfattning så länge effekterna av det historiskt och pågående försurande nedfallet fortsätter.

Meddelande nr 21 från Nedre Helgeåns Fågelstation. Spoven nr 1.

Svensson, S., Svensson M., & Tjernberg, M. 1999. Svensk fågelatlas. Vår Fågelvård, supplement 31, Stockholm.

PATRIK OLOFSSON

Dag Hammarskjölds väg 1 A
224 64 Lund

PATRIC CARLSSON

Harbäckshult pl 1654
286 92 Örkelljunga

Fältpiplärkan i Skåne 2001

The Tawny Pipit Anthus Campestris in Scania in 2001

RICHARD BERGENDAHL

Under 2001 fick jag i uppgift av Länsstyrelsen i Skåne och Skånes Ornitologiska Förening att genomföra en inventering av fältpiplärka i Skåne. Fältpiplärkan är en hotad art i Sverige och därmed förekommande på den röda listan över hotade arter i Sverige i kategorin starkt hotad (EN – endangered). Naturvårdsverket har åtagit sig uppgiften att framlägga ett åtgärdsprogram för bevarande av arten i och med att det befäras häcka mindre än 100 par i landet.

Min uppgift var att koncentrera mig på de förut bebodda områdena i sydöstra Skåne och de stora tunga områdena i nordöstra Skåne, såsom Ripa sandar och Rinkaby skjutfält. Nordöstra Skånes fågelklubb tog på sig uppgiften att inventera stränderna mellan Julebodaåns mynning och Äspet, mellan Fårabäck och Landön samt ytterligare 20 inlandslokaler. Martin Gierow tog på sig uppgiften att undersöka Vombsänkan.

Det blev många mils gång över karga slätter och Brösarps backars berg- och dalbane-liknade terräng, huvudsakligen i stekande sol med väldigt hög temperatur.

Inventeringsmetodik

Förra gången en heltäckande inventering skedde var 1992 (Gierow 1994). Den inventeringen baserades på inventeringen från gamla kända lokaler sedan 1983. De flesta av de lokalerna fanns i östra delen av landskapet. Lokalerna besöktes minst en gång och oftast flera under häckningssäsongen. Inventeringen var förlagd under månadsskiftet maj – juni. Totalt var 35-40 personer inblandade i inventeringsarbetet. Genom en utvärdering av alla områden där fältpiplärka förekom skapades en bild av antalet revir.

2001 års inventering baserade sig på uppgifter från föregående inventeringar 1983 och 1992. Först och främst besöktes de lokaler som hyst fältpiplärkor under 80- och 90-talen. Lokalerna besöktes minst två gånger, men ibland fler för att skapa sig en bild av hur många par som var stationära och om de fick ut några avkommor. Genom att skilja ut singelhanar från riktiga revir försökte jag se ett mönster, där man kan tänka sig att vid ett varmluftsintrång från sydost, blir förekomsten av ensamma hanar större. Vädret den här sommaren var rätt normalt för Skåne. Varm-luften kom inte förrän efter midsommar. De följande veckorna efter midsommar var det mest vindar från sydost med tillhörande varmluft.

Resultat

Totalt hittades 76 revir jämfört med 1992 års siffror som uppgick till 75-78 revir. I tabellen nedan, framgår en nedgående trend i nästan hela Skåne, även om tillsynes inte så stor sedan 1992. Jämfört med 1983 är den katastrofal. Det är endast nordöstra och sydöstra Skåne där det varit en svag uppgång. För Falsterbohalvön, Vombsänkan och nordvästra Skåne ser det fortfarande svart ut.

Sydöstra Skåne

Längs kuststräckan från Verkeåns mynning till Kabusa påträffades 17 revir, i Sjöbo kommun 3 revir och i Tomelilla kommun 6 revir. Liksom 1992 påträffades inga revir väster om Ystad. Totalt inom området konstaterades sammanlagt 27 revirhävande hanar. Av dessa var 14 i par, varav 8 gick till häckning. Fem av dessa par nedkom med juvenila. Årets resultat vilket ska jämföras med föregående inventeringar i sydöstra Skåne, 47 revir 1983 och 22-23 revir 1992.

Nordöstra Skåne

Området nordöstra Skåne omfattas av områdena norr om Verkeån. Här hittades 45 revir vilket i jämförelse från 1983 är en minskning

med 81-82 par, men en svag uppgång från inventeringen 1992. Ravlunda skjutfält och Rinkaby skjutfält som är de stora lokalerna både arealmässigt och för fältpiplärka innehåller 13 respektive 6 revir. Ravlunda skjutfält höll 22 revir 1983 för att 1992 ha minskat till 6-7 revir. Det ska tilläggas att Högstedt 1968 endast uppger 11 revir.

En liknade trend har synts på Rinkaby skjutfält där antalet revir uppgick till 24 1983, för att 1992 endast ha 4 revir. Det spekulerades i att minskningen berodde på de hårt betande nötkreaturen på Rinkaby (Gierow 1994), vilket förekommer än i dag. Antalet ungfågelproducerande par på Ravlunda, Rinkaby och området runt Ripa motorcrossbana uppgick till 7.

Fältpiplärka på Stenshuvud. Foto: Patrik Olofsson/N.

Tabell 1. Inventeringsresultaten från 1983, 1992 och 2001 uppdelade på olika områden. Gränsen mellan nordöstra och sydöstra Skåne har dragits vid Verkeån.

Delområden	Revir 2001	Revir 1992	Revir 1983	Minskning i antal revir från 1983
NÖ Skåne	45	39-40	126	81
SÖ Skåne	27	22-23	47	20
Falsterbohalvön	0	0	1	1
Vombsänkan	3	6-7	13	10
NV Skåne	0	8	23	23
Sammanlagt	76	75-78	210	134

Nordvästra Skåne

Enligt uppgifter från Kullabygdens Ornitologiska Förening har det inte förekommit några fältpiplärkor under 2001. Från att ha varit 23 revir 1983 till 8 revir 1992 har trenden bara pekats nedåt. Vad som hänt i det här området kan man bara spekulera i. Några indicier kan vara det ökade trycket av turism eller förändringar i landskapet.

Vombsänkan

I Vombsänkan finns endast tre revir kvar, varav ett är det välkända paret vid vattenverket i Vomb. Det här paret lyckades att nedkomma med 2 juvenila 2001. Även det här området visar en nedåtgående trend. Revingefältet som förr var ett säkert ställe för fältpiplärka hyser alltså ytterst få fältpiplärkor numera.

Falsterbohalvön

Enligt FiSk 2001 observerades en adult vid Ängsnäset den 1/8 som skall ha transporterat mat ut till anliggande buskmark. Då inga observationer gjorts på lokalen tidigare under året får uppgiften om häckning ses som osäker.

Sträcksiffror från Falsterbo

Under höststräcket 2001 passerade 11 sydsträckande fältpiplärkor vid Nabben i Falsterbo, mellan den 16/8-8/9 (Ola Elleström, muntl.). Bästa dagen var den 19/8 med tre stycken. Motsvarande siffror 1999 var 9 ex mellan 21/8-10/9 och för 2000 27 ex mellan 7/8-5/9 (FiSk 1999 och 2000). Vad dessa

skillnader i sträcket kan bero på kan man fråga sig. I viss del har det nog att göra med ungfågelpopulationen vissa år är mindre. Eventuellt är inte fältpiplärkan så beroende av att sträcka ut från Falsterbohalvön, men sannolikt är vädrets inverkan också en viktig faktor. Vid vissa väderlägen går sträcket troligen högt och/eller på bred front. Även i Falsterbo visar siffrorna på längre sikt dock en tydlig minskning som inte kan skyllas på vädret.

Diskussion

Under inventeringen 2001 hittades 76 revir vilket är närmast samma resultat som uppnåddes 1992 (75-78 revir). I nordöstra och sydöstra Skåne har en svag ökning noterats, medan däremot Nordvästskånes förekomst helt slagits ut.

Minskningen har pågått sedan 1800-talet, när fältpiplärkan inte var speciellt ovanlig. Denna minskning kan bero på mycket, t.ex. att sandiga marker försvinner p.g.a. tallplanteringar. Men det är nog inte bara tallen som orsakar fältpiplärkans minskning. Även övervintringsområdena söder om Sahara är av stor betydelse för fältpiplärkan. Även förändringar på rastplatser med nya faror kan orsaka minskningen. Människans ökade frihet är inte bara till fördel för naturen, som idag när våra stränder invaderas av folk som badar och vandrar längs våra stränder utan att ha en tanke på vad som finns i deras närhet. Hundar som rastas utan tillsyn är nog också en riskfaktor. När man tilltalar en person med en lösgående hund under häckningstid, om de

vill vara vänlig att koppla hunden svarar de ofta att hunden är lydig och inte rör något, men vet fältpiplärkorna om detta?

Att Sverige ligger i utkanten av utbredningsområdet kan bidra till att det finns fler hanar än honor här. Vädret kan också påverka beståndet under enskilda år. Är det dåligt väder under andra hälften av maj och första av juni när de flesta fältpiplärkorna anländer, så drar sig säkert vissa fältpiplärkor för att flyga över havet till Sverige.

Att skilja singelhanar från revirhävande är med sannolikhet ingen lätt uppgift, då arten förefaller vara väldigt rörlig. Det märktes speciellt vid ett tillfälle när jag studerade ett par som matade sina juvenila, då de använde sig av ett område med omkrets av 300 meter.

Avslutning

Beståndet av fältpiplärkor är något sänkt jämfört med 1992, men en katastrof jämfört med 1983, sedan mer än en halvering skett. Vi människor måste bli bättre på att leva med naturen istället för leva av den för att rädda de arter som idag är hotade p.g.a. ökat friluftsliv och andra mänskliga aktiviteter. Så var rädd om naturen och fältpiplärkan. Till er som vet att ni vistas i områden där det förekommer fältpiplärkor och andra fåglar som har svårt att hålla sitt bestånd i takt: informera andra som inte är lika kunniga om varför vi måste vara rädd om den biologiska mångfalden.

Jag vill tacka alla som hjälpt till med material till den här artikeln. Speciellt tack till Martin Gierow, Thomas Lindblad och Ola Elleström. Jag vill även tacka Jonas Grahn för ett gott samarbete.

Referenser

- Adolfsson, K. 1984. Fältpiplärkan i Skåne 1983. Anser 23:163-168
Fåglar i Skåne 1999 och 2000. Anser supplement 44 och 45.
Gierow, M. 1994. Fältpiplärkan i Skåne 1992. Anser 2:97-100.

RICHARD BERGENDAHL

Det skånska beståndet av fältpiplärka förefaller tämligen stabilt sett under det senaste decenniet. Jämförelser med inventeringar gjorda tidigare än så, visar dock på en drastisk tillbakagång. Foto: Patrik Olofsson/N.